

الگوی تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداری

عارف خوشرومعینی

گروه حسابداری، موسسه آموزش عالی هاتف، زاهدان، ایران.

چکیده

نظام مالی-اقتصادی موتور محرکه هر سیستم اجتماعی و فرهنگی است، زیرا بدون وجود پشتوانه‌های مالی، قدرت ایجاد یا انجام دادن فعالیت از سازمان گرفته می‌شود. در این میان، نقش حسابداری و حسابرسی به‌عنوان مدیر، برنامه‌ریز و تأیید کننده اطلاعات مالی برجسته تر می‌شود. در نتیجه، نظامهای خرد و کلان به سیستم حسابداری و حسابرسی نیاز دارند و حسابداری و حسابرسی نیز می‌تواند بر آنها تأثیر بگذارد. اگر این سیستم کار خود را به نحو شایسته و با رعایت موازین اخلاقی انجام دهد، کارایی و اثربخشی نظامهای مربوط نیز افزایش خواهد یافت. در صورت ضعف عملکرد نیز این مسئله برای آنها مشکل‌آفرین خواهد بود که نبود اخلاق در این سیستم و فساد و اختلاس، نمونه‌ای از آن است. بودجه‌ریزی را به عنوان نمونه می‌توان در این زمینه بیان کرد. اگر سیستم حسابداری و حسابرسی پیش‌بینی مناسبی از بودجه‌های مورد نیاز آتی را با کمترین انحرافها و تفاوتها انجام دهد، کارایی نظامهای اقتصادی افزایش خواهد یافت. در بحث مخارج نیز اگر حسابدار و حسابرس وظایف خود را به دقت و اخلاق‌مدارانه به انجام رساند، پیشرفت و توسعه اقتصادی را به بار خواهد آورد. در نتیجه، مطالعه در حوزه اخلاق حسابداری و حسابرسی امری ضروری است. در سالهای اخیر نیز به ویژه از زمانی که شرکتها و سرمایه‌گذاران به‌واسطه رفتارهای غیراخلاقی حسابداران و حسابرسان دچار ضرر و زیانهای زیادی شده‌اند، توجه فزاینده‌ای به اخلاق در این حرفه معطوف شده است که در تحقیق حاضر به بررسی الگوی تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداری می‌پردازیم.

واژه‌های کلیدی: اخلاق، اخلاق حرفه‌ای، تصمیم‌گیری، اخلاق در حسابداری

مقدمه

حسابداری نقش کلیدی را در کسب و کارهای اقتصادی ایفا میکند و فرآیندی پیچیده، فرار و ذاتا پرریسک میشود. مسائل مختلف اخلاقی ممکن است در محیطهای پیچیده سازمانی اتفاق بیفتد (لینرت و همکاران، ۲۰۱۵). زمانی که این مسائل اخلاقی بوجود میآید، حسابداران باید بتوانند به شناسایی و مدیریت موثر آنها بپردازند. بر همین اساس، انتظار میرود که حسابداران به شیوه‌ای اخلاقی رفتار کنند تا یکپارچگی اطلاعات حسابداری به خطر نیفتد (فیولیو و کاپلان، ۲۰۱۶). علاوه بر این، حسابداران حرفه‌ای مسئولیت اصلی به نام عمل در راستای منافع عمومی جامعه دارند. عدم شناخت مسائل اخلاقی و عمل به منافع عمومی، وضعیت حسابداران حرفه‌ای را با تهدید مواجه خواهد نمود (مارکز و آزدو-پریرا، ۲۰۰۹).

پیشینه مباحث اخلاقی به قدمت وجود آدمی باز میگردد که شاخه‌ای از فلسفه است و در پای پاسخگویی به سوالاتی نظیر چگونه باید زندگی کرد؟ چگونه انسانی باید بود؟ بر اساس چه اصولی باید زیست؟ میباید. تعاریف متعددی از اخلاق ارائه شده است؛ در تعریفی ساده، اخلاق علم تمیز دادن درست از نادرست و نیکی از بدی است (مجتهدزاده و همکاران، ۱۳۹۳). این واژه ریشه‌ای یونانی دارد و در لغت به معنای عرف و رهنمود است. دهخدا در لغت‌نامه اخلاق را جمع خلق و خویها و علم اخلاق را دانش بد و نیک‌خویی‌ها تعریف کرده است. دکتر حسن انوری در فرهنگ بزرگ ساختن، اخلاق را مجموعه عادت‌ها و رفتارهای فرهنگی پذیرفته میان مردم جامعه تعریف نموده و در ادامه به رفتار شایسته و پسندیده عطف میدهد. کلمه اخلاقیات از واژه یونانی *ethos* به معنای آداب و رسوم، رفتار یا منش، نشأت گرفته است (سولیوان، ۲۰۰۷). او معتقد است که میشود: گروه اول، تئوری توان به دو تئوری اصلی تفکیک‌های رفتاری که تمرکزشان بر رفتار شخص است و تلاش میکند که ماهیت اخلاقی فرد را بر مبنای عملکردش بررسی کند و گروه دوم، تئوریهای ارزشی که بر اخلاق و منش شاخص تمرکز دارد. در واقع، اخلاق موضوع فراگیری است که همه جوانب زندگی بشر را پوشش میدهد. رشد روزافزون جوامع بشری و پیچیده‌تر شدن روابط و مناسبات اجتماعی، نیازهای نوینی را می‌آفریند. پیدایش حرفه‌های گوناگون، زاینده تلاش در پاسخ به این نیازهاست که با گذشت زمان و تغییر شرایط شکل میگیرند و به تدریج سیر تحول و تکامل را می‌پیمایند. حرفه حسابداری یکی از منضبط‌ترین حرفه‌های دنیاست و به دلیل نوع و ماهیت خدماتی که ارائه میکند، باید اعتبار و اعتماد خاصی داشته باشد. تداوم این اعتبار و اعتماد و تقویات آن، به پایبندی فکری و عملی اعضای حرفه به ضوابط رفتاری و اخلاقی آن بستگی دارد (مشغولی چافی و همکاران، ۱۴۰۰). یکی از این مسایل، گزارشهایی است که از سوی رسانه‌های مختلف در خصوص رفتارهای غیراخلاقی حسابداران و حساب‌رسان ارائه میگردد و باعث بدنامی این افراد یا گروه‌های کاری میگردد (داساکا، داساکا و راگاتز، ۲۰۱۱). بر اساس مطالعات لو و همکاران (۲۰۰۸) رسواییهای شرکتی نه تنها تاثیر قابل توجهی بر روی حرفه حسابداری دارد، بلکه اهمیت حسابداران اخلاقی را نیز بیش از پیش برجسته میکند. به همین خاطر است که کشورهای درحال توسعه همواره شاهد رسواییهای شرکتی، موارد تقلب و فعالیتهای فاسد درون سازمانی هستند (گارنیک و نیپر، ۲۰۱۰). بنابراین نگرانی در خصوص سوء رفتار اخلاقی در حرفه حسابداری به بیماری همه گیر تبدیل شده و در نتیجه، موضوع اخلاق و تصمیم‌گیری اخلاقی را به موضوع با اهمیتی مبدل نموده است. فساد و رسواییهای مالی که در سالهای اخیر در گوشه و کنار دنیا از جمله ایران رخ داده، دامنگیر حسابداران نیز بوده است؛ این موضوع باعث شده است که رعایت اخلاق حرفه‌ای در حرفه حسابداری مورد تردید قرار گرفته، شهرت و مشروعیت موسسات حسابداری نیز در معرض خطر باشد (خسروآبادی و بنی‌مهد، ۱۳۹۴) به عبارت دیگر، رسواییها و شایعات مالی که اخیرا بطور گسترده در رسانه‌ها مطرح شده نه تنها شرکتهای عمومی و خصوصی، بلکه دولتهای برخی کشورها، از جمله کشور ایران را نیز در بر گرفته اسات؛ علیرغم همه قوانین و اصول اخلاقی که بصورت رسمی تدوین شده‌اند، رفتار اخلاقی حسابداران را مورد تردید قرار داده و اعتبار حرفه و نقاش اجتماعی آن را زیرسوال برده است. هدف اصلی حسابداری

فراهم نمودن اطلاعات سودمند جهت اخذ تصمیمات اقتصادی توسط مدیران، سرمایه‌گذاران و سایر استفاده‌کنندگان میباشد. از اینرو، حسابداران به عنوان گزارش‌کننده و واسطه مالی بین شرکت و بازار سرمایه، دارای مسئولیت خطیری در برابر جامعه هستند و هر گونه اعمال غیراخلاقی حسابداران و حسابرسان ضمن مخدوش نمودن اعتماد عمومی به حرفه حسابداری و گزارشگری در عملکرد کارایی بازارهای سرمایه نیز اختلال ایجاد میکند (جوهری، و همکاران، ۲۰۱۶).

واکاوی نظرات دانشمندان در حوزه اخلاق عمومی نشان داده است که رفتار اخلاقی در حسابداری چیزی فراتر از کاربرد مفهوم عمومی رفتار اخلاقی نبوده و معنا و ماهیت اصلی آن، از نظریه‌های عمومی اخلاق برگرفته شده است. بر همین اساس، کشورهای مختلف تلاش کرده‌اند تا با تدوین آیین اخلاق حرفه‌ای بتوانند مسیر درستی را پیش روی افراد ورود کرده به حرفه حسابداری قرار دهند، هرچند که این تلاشها غالباً نتایج مثبتی نداشته و به همین دلیل شاهد تخلفات حسابداران در بخشهای مختلف خصوصی و دولتی بوده‌ایم. هدف از تحقیق حاضر، بررسی الگوی تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداری می باشد.

۱۲ ادبیات و پیشینه تحقیق

اخلاق در حسابداری

مبانی نظری اخلاق اصول و ارزشهای اخلاقی است که بر رفتار افراد یا گروه‌های مرتبط با درست یا غلط بودن حاکم است. اخلاق تعیین میکند که تا چه حد چیزی در رفتار و تصمیم‌گیری درست و نادرست، خوب و بد تلقی میشود. اخلاق به رفتار انسان، اصول اخلاقی و تلاش برای جداسازی خوب از بد مینگرد (فرناندا و مسلیچا، ۲۰۲۰). نقش حسابداران در تهیه به موقع و قابل اتکا گزارشهای مالی برای سرمایه‌گذاران، مدیران و سایر مقامات ارشد مدیریت در تصمیم‌گیری اهمیت زیادی دارد. رعایت اصول اخلاقی در حسابداری همچنین به اطمینان سازگاری فرایندهای کنترل داخلی با الزامات کمک میکند. حسابداران همچنین میتوانند سوءاستفاده از پول را شناسایی و کمیت کنند، وظایفی را که میتواند توسعه سیاستها را بهبود بخشد و تقلب در یک سازمان را شناسایی و بررسی کرده و انجام دهند. نه تنها اقدامات غیراخلاقی میتواند صداقت و اعتبار یک فرد را کاهش دهد، بلکه باعث کاهش خطر فعالیت غیرقانونی میشود که میتواند به کاهش سطح سود کمک کند (قگبمی، ۲۰۲۰). حرفه حسابداری نقشی حیاتی در جامعه ایفا میکند. در منشور اخلاقی، حسابداران نه تنها نسبت به مشتریانی که به آنها پرداخت میکنند، مسئولیت دارند، بلکه در قبال مردم نیز مسئولیت دارند. عموم مردم از حسابداران انتظار دارند که تعهدات خود را به درستی و با رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای انجام دهند. انطباق حسابداران با ارزشهای مشترک در منشور اخلاقی منعکس میشود. چندین ارزش باید توسط حسابداران حرفه‌ای رعایت شود، از جمله سخاوتمندی، مسئولیت‌پذیری، قابلیت اطمینان، اخلاق، استدلال اخلاقی، صداقت، اعتماد و رازداری. این ارزشها نقش اساسی دارند و به اطمینان از آن کمک میکنند (ویداینی و همکاران، ۲۰۲۰). تصمیم‌گیری اخلاقی مفهومی است که ثمرات آن بر مطلوبیت سازمانی و اهداف مربوط به آن مشهود است و وجود داشتن رویکرد و مدلی در این راستا میتواند تصمیم‌گیری اخلاقی را در سازمان بیشتر از گذشته به عنوان ابزاری توانمند نمایان نمایند (نوش فر و همکاران، ۱۴۰۱).

استوارت و استوارت (۲۰۰۴) ادعا نموده‌اند که تعدادی از الگوهای تصمیم‌گیری اخلاقی، از جمله مدل حسابداری آمریکا، برای توزیع روند تصمیم‌گیری برای دانشجویان حسابداری در ارزیابی معضلات اخلاقی مورد استفاده قرار گرفته است. با این حال مارتین-بنی و مالدینیویچ (۲۰۱۵) استدلال کردند که هرچند بسیاری به ارزش چارچوب تصمیم‌گیری مانند مدل حسابداری آمریکا اشاره میکنند، مطالعات اندکی به بررسی آزمایش موفقیت آمیز چنین چهارچوب‌هایی پرداخته‌اند. ماله (۲۰۰۵) استدلال نمود تصمیم‌گیری اخلاقی بستگی به حساسیت، قضاوت، انگیزه و فضایی دارد که وابسته به یکدیگر هستند و بنابراین باید در آموزش حسابداران دخیل

باشند. با وجود اینکه از چارچوهاب ها و کدهای اخلاقی به عنوان پایه ارزشمندی برای آموزش اخلاقی استفاده میشود و میتوان از آنها برای مدیریت فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران و حسابرسان کمک گرفت، این کدها ناکافی به نظر میرسند (واپلز و همکاران، ۲۰۰۹).

الگوهای تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداری

الگوهای تصمیم‌گیری اخلاقی یکی از مسائل مهم در خصوص اخلاق کسب و کار، بحث الگوهای تصمیم‌گیری است (والنتین و گودکین، ۲۰۱۹). در فرآیند تصمیم‌گیری این الگوها، غالباً یک فرآیند شناختی وجود دارد که به صورت متوالی ظاهر میشود. در این شیوه پردازش، عوامل موثر بر تحلیل شناخت فردی (مانند ارزشهای، طرز تفکر، دانش)، عوامل محیط سازمانی (مانند افراد، مقامات مافوق و همکاران) و فرصتهایی که برای انجام رفتار اخلاقی ایجاد شده (مانند پاداشها و آیین نامه‌های اخلاقی) به کار گرفته میشود (حاجیهها و راشکی گزیه، ۱۳۹۶). این الگوها به دو طبقه کلی قابل تقسیم هستند که عبارتند از الگوهای مبتنی بر منطق و الگوهای غیرمنطقی. الگوهای منطقی به صورت خاص بر این پایش فرض استوار هستند که فرآیند استدلال اخلاقی هسته اصلی مدل بوده و منجر به قضاوت اخلاقی میگردد، درحالی که در مدل‌های غیرمنطقی، فرض میشود که قضاوت اخلاقی مبتنی بر شهود و احساس است و منطق با دلیل‌آوری سعی در توجیه قضاوت اخلاقی دارد و نقش ثانویه را در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی ایفا میکند (رویایی و محمدی، ۱۳۹۴). به طور کلی، در مدل‌های تصمیم‌گیری اخلاقی با رویکرد غیرمنطقی، فرآیند، شهود، عواطف و احساسات نقش محوری را ایفا میکنند. برای مثال، یافته‌های جدید در حوزه روانشناسی اخلاقی نشان میدهد که تصمیم‌گیری اخلاقی، اغلب به وسیله شهود و احساسات رقم می‌خورد (هولینگز، ۲۰۱۳). شهودگرایی در فلسفه اخلاق به دو دسته از متفکران اطلاق می‌شود. یک دسته آنهایی هستند که معتقدند آدمی همانگونه که حس بینایی، شنوایی و لامسه دارد، یک حس اخلاقی دارد که با آن ویژگی‌های اخلاقی افعال را درک میکند. دسته دیگر معتقدند مفاهیم اخلاقی، به صورت عقلی و بی واسطه، ماتقدم بر تجربه و احساس صورت می‌گیرد. تقریباً همه شهودگرایان مدعی‌اند که گروه بزرگی از مردم در باور به مجموعه یکسانی از قضاوت‌های اخلاقی، به طور غیراستنتاجی موجه و متفق القول هستند، مانند اینکه کشتن انسان، دروغگویی و عهدشکنی بدون ارائه دلیل مناسب، فی‌الذمه نادرست است (گرینه، ۲۰۱۷). در راستای فائق آمدن بر محدودیتهای دو رویکرد مذکور و دستیابی به رویکردی جامع، شوارتز (۲۰۱۶) با ارائه مدل جامع تصمیم‌گیری اخلاقی سعی نمود رویکردهای منطقی و غیرمنطقی در تصمیم‌گیری اخلاقی را با یکدیگر تلفیق نماید. بر مبنای نظر وی، فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی از چهار مرحله اصلی تشکیل می‌یابد که از مدل رست (۱۹۸۶) برگرفته شده است و عبارتند از: ادراک اخلاقی، قضاوت اخلاقی، قصد و رفتار (عمل). از آنجایی که مدل تصمیم‌گیری اخلاقی رست، تنها بر جنبه منطقی و استدلالی فرد تاکید داشت، شوارتز در مدل جامع تصمیم‌گیری اخلاقی، آثار ادراک اخلاقی بر قضاوت اخلاقی را به طور غیرمستقیم در گروه فاکتورهای مختلف پیشین تصمیم‌گیری، هنجارهای محیطی، پایه‌ای منطقی و غیرمنطقی همچون احساس، شهود و استدلال میدانند و علاوه بر آن، خروجی‌های فرآیند تصمیم‌گیری را که به حلقه‌های یادگیری ناشی از بازخورد تصمیم مربوط میشوند، در نظر می‌گیرد (مشغولی چافی و همکاران، ۱۴۰۰).

نتیجه گیری

امروزه بسیاری از کشورها در جهان صنعتی به این بلوغ رسیده‌اند که بی‌اعتنایی به مسائل اخلاقی و فرار از مسئولیتها و تعهدات اجتماعی، به از بین رفتن بنگاه میانجامد. به همین دلیل، بسیاری از شرکتهای موفق برای تدوین استراتژی احساس نیاز کرده و به این باور رسیدند که باید در سازمانی یک فرهنگ مبتنی بر اخلاق رسوخ کند. به دلیل تشدید تضاد منافع در کسب و کار به سختی میتوان یک حرفه بزرگ را بدون داشتن حتی یک رسوایی مهم در حسابداری پیدا کرد. مرحوم محمد تقی بهار میفرماید "اقوام روزگار به اخلاق زنده‌اند، قومی که گشت فاقد اخلاق مردنی است" به این ترتیب میتوان گفت یکی از مسائل مهمی که امروزه در نظام حرفه‌ای مطرح است، بحث اخلاق و مؤلفه‌های اخلاق است. همچنین یکی از عوامل کلیدی در پذیرش یک حرفه در بین افراد جامعه، اخلاق است. اخلاق در مفهوم شخصی، مسئولیت‌پذیری فرد در برابر رفتار خود است و زمانی که این موضوع در یک حرفه مطرح میشود، شامل مسئولیت‌پذیری فرد در برابر رفتار حرفه‌ای و شغلی او خواهد بود اخلاق در کسب و کار یکی از مهمترین معضلات شرکتهای به شمار میرود، چرا که صدمات جبران ناپذیری که رسوایی اخلاقی به بار می‌آورد از جمله اثرات مخرب آن بر سودآوریشرکت، بر هیچ کس پوشیده نیست (باباجانی و همکاران، ۱۳۹۹).

حسابداران شاغل در حرفه حسابداری، همه روزه درگیر قضاوت و انتخاب رویه‌های حسابداری هستند و اخلاق و قضاوت اخلاقی در حوزه پژوهشهای حسابداری در ابتدای راه قرار دارد. این وظیفه بر دوش ما پژوهشگران است تا در جهت بهبود این مسیر تدبیری بیاندیشیم (سلمان پناه و طالب نیا، ۱۳۹۲). رفتار اخلاقی، ویژگی ضروری و مورد انتظار حسابداران و حسابرسان است، زیرا آنها به عنوان ناظران عمومی در نظر گرفته میشوند. از حسابداران و حسابرسان انتظار میرود به اصول مورد اطمینان بودن، بی‌طرفی، استقلال و سایر کدهای اخلاق حرفه‌ای پایبند باشند (رجب‌دري، وکیلی‌فرد، سالاری و امیری، ۱۳۹۹). افزون بر این، حسابداران و حسابرسان به سهامداران، اعتباردهندگان، کارمندان، تأمین‌کنندگان، دولت، حرفه و عموم مردم تعهد دارند. آنان همچنین، به عنوان نگهبانان بازارهای مالی پذیرفته میشوند. بدون حسابداران و حسابرسانی که کیفیت و یکپارچگی اطلاعات مالی را تضمین کنند، بازار سرمایه به مراتب کمتر کارآمد خواهد بود، هزینه سرمایه بالاتر و سطح زندگی نیز پایینتر خواهد بود (دوسکا، دوسکا و کوری، ۲۰۱۸). همچنین، اخلاق برای حسابداران و حسابرسان و کسانی که بر اطلاعات ارائه شده توسط آنها متکی هستند، اهمیت زیادی دارد، زیرا رفتار اخلاقی دیدگاه اخلاقی و مصلحت جامعه را به دنبال خواهد داشت؛ بنابراین، حسابداری و حسابرسی را میتوان به عنوان انضباطی اخلاقی در نظر گرفت، زیرا این افراد را ملزم میکند تا داده‌هایی که در تصمیم‌گیری تأثیر دارند، به گونه‌ای واضح و شفاف به جامعه ارائه دهند. بخش اعظم محتوای اطلاعات حسابداری و حسابرسی نیز شامل محتوای اخلاقی و اقتصادی است (نمازی و رجب‌دري، ۱۳۹۹).

با توجه به اهمیت موضوعات اخلاقی در حرفه حسابداری و تأثیرات قابل توجهی که تصمیمات حسابداران، از جمله تصمیمات مربوط به مدیریت سود بر منافع استفاده‌کنندگان صورتهای مالی و سایر ذینفعان دارد، ضرورت بررسی موضوعات اخلاقی در این حرفه رو به افزایش است. اگرچه تصمیمات حسابداران باید در راستای تحقق اهداف مشروع و قانونی سازمان باشد، اما در عین حال آنها باید آثار تصمیمات خود را بر روی رفاه سایر ذینفعان و همچنین صداقت گزارشگری مالی نیز مدنظر قرار دهند. درخصوص بهبود تصمیم‌گیری اخلاقی در حرفه حسابداری، پیشنهاد میشود که در سازمانها به بررسی نوع دیدگاه و نگرانی حسابداران از واکنش جامعه نسبت به فعالیتهایشان و نگرانی در خصوص تغییر دیدگاه آنان پرداخته شود و نسبت به بهبود مهارتهای تصمیم‌گیری آنها و توانمند نمودن آنها در حوزه فعالیتهای با استفاده از انواع تکنیکها و رویکردهای مربوط به توانمندی تصمیم‌گیری نظیر، تکنیکهای تفکر و تصمیم‌گیری خلاقانه و کارگاه آموزشی اصل تریز پرداخته شود و به بررسی جایگاه سازمانی حسابداران در سازمان، ارتباطات

آنان، تفویض اختیارات آنان در سازمان پرداخته شود و در خصوص بهبود مهارت‌های فردی افراد اقدام نموده و بهبود توانمندی حسابداران در خصوص انجام تصمیم‌گیریها، فعالیتهای کاری باتوجه به مقتضیات زمان و اقتضای شرایط کاری اقدام نمایند و بتوانند ریسک‌پذیری در شرایط فعالیتهای کاری مختلف را فراگرفته و توانمندی خود را در این راستا افزایش دهند.

منابع

۱. باباجانی، جعفر؛ ثقفی، علی؛ رستگار مقدم، هیوا (۱۳۹۹). مدلی برای آموزش صلاحیتهای اخلاقی در رشته حسابداری، دوفصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری، ۵(۱۰): ۱-۲۸
۲. حاجیهها، زهره و راشکی گزمه، علی (۱۳۹۶). رابطه اخلاق حسابداری با توان تصمیم‌گیری و رفتار مدیران، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، دوره ۱۲، شماره ۲، ۱۶۰-۱۵۵
۳. خسروآبادی، طاهره و بنی مهد، بهمن (۱۳۹۴). پیش‌بینی بی‌اخلاقی و فساد مالی با توجه به اعتماد اجتماعی در حرفه حسابرسی. اخلاق در علوم و فناوری، دوره ۱۰، شماره ۴، ۴۵-۵۳
۴. رجب‌دري، حسین، وکیلی فرد، حمیدرضا، سالاری، حجت‌الله، امیری، علی (۱۴۰۱). رابطه نظریه‌های اخلاقی و رفتار اخلاقی در قضاوت حسابرسان، قضاوت و تصمیم‌گیری درد حسابداری و حسابرسی، داوره ۱، شماره ۱ (پیاپی ۱)، بهار ۱۴۰۱
۵. رویایی، رمضانعلی و محمدی، مهدی (۱۳۹۴). اخلاق و حرفه‌ای‌گرایی در حسابداری، تهران: انتشارات کتابخانه فرهنگ، چاپ سوم.
۶. سلیمان پناه، نجمه؛ طالب‌نیا، قدرت‌اله (۱۳۹۲). بررسی گزیده عوامل مؤثر بر قضاوت اخلاقی حسابداران رسمی ایران، فصلنامه پژوهش حسابداری مدیریت، ۶(۱۸): ۷۶-۹۶
۷. مجتهدزاده، ویدا؛ اثنی‌عشری، حمیده و رباط میلی، مژگان (۱۳۹۱). نقش اخلاق در حسابداری و چالشهای پیش روی آموزش دانشگاهی، دهمین همایش ملی حسابداری ایران، دوره ۴، شماره ۱۳، ۱۷۹-۱۵۷
۸. نمازی، محمد؛ ابراهیمی، فهیمه (۱۳۹۵). مدل بندی و تعیین اولویت عوامل مؤثر بر قصد گزارش تقلبهای مالی توسط حسابداران. مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۱۳(۴۹): ۱-۲۸
۹. نوش‌فر، علیداد، محسنی، عبدالرضا، قاسمی، مصطفی (۱۴۰۱). فرا تحلیل عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری اخلاقی در حرفه حسابداری و حسابرسی، دو فصلنامه علمی حسابداری دولتی

10. Carnegie, G. D., & Napier, C. J. (2010). Traditional accountants and business professionals: Portraying the accounting profession after Enron. *Accounting, Organizations and Society*, 35(3), 360-376

11. Duska, R., Duska, B. S., & Ragatz, J. (2011). *Accounting ethics* (2nd ed.). Chichester, United Kingdom: Wiley-Blackwell.
12. Fagbemi, T. O. (2020). Impact of Environmental, Demographical and Personal Factors on Auditors' Ethical Decision Making in Nigeria. *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad–Economics Series*, 30(3), 35-58
13. Fernanda, F., Muslichah, M. (2020). The effect of internal control, individual morality and ethical value on accounting fraud tendency. *Media Ekonomi dan Manajemen*, 35(1)
14. Fiolleau, K., & Kaplan, S. E. (2016). Recognizing ethical issues: An examination of practicing industry accountants and accounting students. *Journal of Business Ethics*, 1-18.
15. Greene, J. D. (2017). The rat-a-gorical imperative: Moral intuition and the limits of affective learning. *Cognition*, 167, 66-77.
16. Hollings, J. (2013). Let the story go: The role of emotion in the decision-making process of the reluctant, vulnerable witness or whistle-blower. *Journal of business ethics*, 114(3), 501-512.
17. Johari, N., Mustaffha, N., & Deni, M. I. M. (2016). Integration of Islamic Values in Accounting Education: Accounting Academician Perspectives. *E-Journal Penyelidikan dan Inovasi*, 3 (3) 61, 63.
18. Lehnert, K., Park, Y.-h., & Singh, N. (2015). Research note and review of the empirical ethical decision-making literature: Boundary conditions and extensions. *Journal of Business Ethics*, 129(1), 195-219.
19. Marques, P. A., & Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical ideology and ethical judgments in the Portuguese accounting profession. *Journal of Business Ethics*, 86(2), 227-242
20. Sullivan, A. C. (2007). The effects of ethical orientation and academic discipline on accounting students' use of professional judgment. Walden University.
21. Valentine, S., Godkin, L. (2019). Moral intensity, ethical decision making, and whistleblowing intention. *Journal of Business Research*, 98, 277-288
22. Waples, E. P., Antes, A. L., Murphy, S. T., Connelly, S., & Mumford, M. D. (2009). A meta-analytic investigation of business ethics instruction. *Journal of Business Ethics*, 87(1), 133-151.
23. Widayani, A. A., Landra, N., Sudja, N., Ximenes, M., Sarmawa, I. W. G. (2020). The role of ethical behavior and entrepreneurial leadership to improve organizational performance. *Cogent Business & Management*, 7, 143.